

er en marxistisk klasseanalyse, hvor en passende kombination af tællingernes erhvervs-hovedgrupper og stillingskategorier efter forfatterens mening kan give en beskrivelse af klassestrukturen i et område.

Det foreliggende værk har et snævert sigte, og det har vel kun interesse for brugere af folketællingsoplysninger. Men disse har hermed fået et nyttigt og instruktivt hjælpemiddel i hænde, som kan bidrage til at overvinde de næsten prohibitive sammenligningsproblemer, og derved vil det forhåbentlig gøre folketællingerne til et mere anvendt materiale til dynamisk analyse inden for social og økonomisk historie.

Torben Worre

D. V. Glass & R. Revelle (eds.), Population and Social Change. VIII + 520 s. Edw. Arnold Publishers Ltd., London, 1972.

Hvad kan der læres af industrilandenes erfaringer m.h.t. samspillet mellem økonomisk vækst og humane befolkningers vækst og sociale struktur? Denne problemstilling, der indtager en central plads i samfundsforskningen og i den aktuelle økonomisk- og socialpolitiske debat verden over, danner baggrunden for den stærkt intensiverede dyrkelse af historiske befolkningsstudier, særlig siden afslutningen af anden verdenskrig. Af den rigelige flora af publikationer fortjener særlig at fremhæves Anciennes families genevoises (1956) af den fremtrædende franske demograf og statistiker Louis Henry, og *The Demography of the British Peerage* (1964) af den engelske demograf T. H. Hollingsworth. Disse værker danner epoke både med hensyn til informationsbehandling og til præsentation af de indvundne historisk-demografiske forskningsresultater.

Det foreliggende værk giver med sine to indledningskapitler og 24 artikler et broget og kaleidoskopisk billede af forskellige forskningsbestrebelse, som i slutningen af 1960'erne var i gang indenfor så forskelligartede områder som 'den demografiske transition' (d.v.s. det generelle fertilitets- og dødelighedsfald), før-transitionelle samfunds demografi (med bidrag både fra aktuelle i- og u-lande), sociale karakteristika ved emigranter fra United Kingdom til USA i slutningen af forrige århundrede, befolkningshistoriens stilling indenfor den almindelige historieskrivning og indarbejdelsen af historisk-demografiske forskningsresultater i fremstillinger af sociologisk, økonomisk og historisk karakter. Bidragyderne frembyder efter faglig baggrund et broget opbud indenfor områder som sociologi, historie, demografi, biologi, medicin og økonomi.

Ved studiet af den demografiske transition står spørgsmålet om aktiv begrænsning af den ægteskabelige fertilitet med rette i forgrunden. De mange familierekonstitutionsstudier, der på sognebasis er fulgt i kølvandet af Henry's Genève-studie, har i modsætning til denne og Hollingsworth's adelsdemografiske undersøgelse ikke tilvejebragt afgørende yderligere beviser for eksistensen af bevidst fertilitetskontrol indenfor ægteskab forud for det generelle fertilitetsfald i i-landene i nyere tid. Årsagerne hertil er flere, bl. a. at de rekonstituerede populationer så at sige uden undtagelse er for små og den grundlæggende kildekritik for lemfældig til, at der kan tillægges beregningsresultaterne større betydning. Hertil kommer, at der i sognestudierne sjældent eller aldrig tages hensyn til de rekonstituerede familiers repræsentativitet.

Så tidligt som i 1798 gjorde T. R. Malthus opmærksom på vielsesalderens betydning for fertilitetsniveauet i befolkningen som helhed i de samfund, hvor størstedelen af fødslerne finder sted indenfor ægteskab. Denne problemstilling tages op af M. Drake i et essay om fertilitetskontrol i det før-industrielle Norge. Sænkning af fødselstallet gennem udskydelse af ægteskab er selvsagt *ikke* bevis for aktiv begrænsning af den ægteskabelige

fertilitet i det før-industrielle Norge. E. Van De Walle bidrager med et afsnit om forholdet mellem vielsesalder og den ægteskabelige fertilitet i Frankrig, Schweiz, Belgien og Holland 1830–1960. Den franske historiker P. Goubert rejser det interessante spørgsmål, om tabet af familiemedlemmer gennem høj, subsidiær lav børnedødelighed blev kompenseret gennem høj, hhv. lav ægteskabelig fertilitet. Med andre ord: Kan der i det før-transitionelle Frankrig påvises en sammenhæng mellem børnedødelighed og bevidst begrænsning af den ægteskabelige fertilitet?

Desværre er forfatteren ikke i stand til at præstere en entydig dokumentation, og der drages derfor heller ingen klare konklusioner om dette betydningsfulde problem. I andre tilfælde fremlægges beregningsresultater uden egentlig problemformulering og klare konklusioner i fremstillinger, der bedst kan karakteriseres som passive og rutineprægede beskrivelser, oftest baseret på lettilgængelige officielle statistiske data, som naturligvis kan have betydelig autonom interesse. Til denne gruppe kan henregnes indlæg af J. Henripin & Y. Peron om den demografiske transition i provinsen Québec, af P. Demeny om det tidlige fertilitetsfald i Østrig-Ungarn og af M. Livi-Bacci om fertilitet og befolkningsvækst i Spanien i det 18. og 19. årh. De nordiske lande er repræsenteret ved P. C. Matthiessen i et afsnit om danske kvindegenerationers dødelighed, vækst og reproduktion i perioden 1840–1924. Fertilitetsstudier på generationsbasis har især vundet udbredelse siden P. K. Whelpton's undersøgelse af amerikanske kvindekohorter (1954). Måling af de demografiske komponenter kan foretages på et mere homogent datagrundlag på generationsbasis, end det er muligt på grundlag af trend- eller periodeobservationer, f. eks. kalenderår. Sammenhængen mellem kohorte- og periodeelementet er imidlertid mere indviklet end som så. En kraftig forandring, som er koncentreret i en kortere periode, f. eks. af fem eller ti års varighed, og som rammer alle aldersklasser med samme styrke, vil – når den betragtes på generationsbasis, *ceteris paribus* – i sig selv være årsag til strukturelle forskelle mellem de betragtede demografiske komponenter på generationsbasis. Særlig for dødelighedstavler på kohortebasis kan periodeelementet desuden gøre sig gældende i form af betydelige niveaumæssige forskelle. En mere indgående diskussion af dette generelle målingsproblem synes at kunne have været på sin plads.

Værket rummer ingen nyskabelser i snævrere teknisk og metodisk forstand. Om en mere indgående analyse af de demografiske komponenter er der ikke tale. Derfor ligger det f. eks. også tungt med påvisning af faktorer bag aktiv præventionsanvendelse som led i det generelle fertilitetsfald i nutidens i-lande.

De i demografisk henseende mest interessante bidrag til før-transitionelle samfunds demografi er utvivlsomt dem, der vedrører dødelighed. J. N. Biraben fremlægger data for kronologi og geografisk udbredelse af den sidste store europæiske pest-epidemi, som begyndte i Marseilles i 1720. Data er koncentreret til provinserne Provence, Comtat og Languedoc; I. Sutherland diskuterer dødelighedsniveauet i London i de kriseår, som falder indenfor perioden 1563–1665, mens D. V. Glass giver et rids af folketallet i London med en grov opdeling på køn, alder og erhverv, baseret bl. a. på Gregory King's berømte beregninger fra 1695, og et skøn over de summariske fertilitets- og dødsquotienter sammesteds i årene 1696–98. Der bringes i værket ingen data vedr. dødelighedens struktur i form af dødelighedstavler fra disse præ-transitionelle samfund, hvilket i givet fald bedre end de eksisterende samlinger af model life tables, der aldeles overvejende er baseret på dødelighedserfaringer fra samfund i moderne tid, kunne øge forståelsen af dødelighedens demografiske konsekvenser, ikke blot i fortidige præ-transitionelle befolkninger, men også i mange nutidige samfund med ufuldstændig kontrol over denne komponent.

Værkets største fortjeneste ligger snarere på det reklamemæssige område for historiske befolkningsstudier end på områder som teknik, metode og sociologisk nytænkning. Meget arbejde står endnu tilbage at udføre, inden der kan præsteres mere fyldige og entydige svar på de rejste ambitiøse problemstillinger som aktiv fertilitetskontrol og samspillet mellem økonomisk vækst og befolkningens vækst. Det er værd at fremhæve udgiverens bestræbelser på at få medtaget bidrag fra de ikke-europæiske lande, der i dag er u-lande (Indien) eller indtil for nylig havde status som sådan (Tristan da Cunha; Japan i Tokugawa-perioden 1600–1868). Den interesserede læser vil i dette arbejde kunne hente mange inspirationer til spændende og teknisk krævende forskningsprojekter indenfor et ungt og tværvidenskabeligt emneområde i meget hastig udvikling.

Hans Oluf Hansen

Thomas T. Mackie & Richard Rose: The International Almanac of Electoral History. Macmillan, London, 1974. 434 s. £ 6.50.

En af de mange vanskeligheder, komparativ forskning står overfor, er tilgangen af komparable data. Ud fra et ønske om at afhjælpe denne vanskelighed for valgforskningens vedkommende er der i løbet af de sidste 5 år udkommet 3 store håndbøger med valgdata fra en række lande.

Den senest tilkomne af disse samlinger bygger på en data-bank ved University of Strathclyde i Glasgow. Den er udarbejdet af 2 medarbejdere ved universitetet, Thomas T. Mackie og Richard Rose, hvoraf den sidstnævnte er kendt som en produktiv og indsigtfuld forsker og redaktør af *readers* inden for statskundskab og politisk sociologi.

Der er medtaget oplysninger fra 23 lande. Grundlaget for udvalget af lande har været, at det skulle være industrilande, der efter afslutningen af 2. verdenskrig regelmæssigt har afholdt frie valg. Udvalget omfatter derfor især den vestlige verdens liberale demokratier, og heraf 16 europæiske lande. For disse lande gives efter en ganske kort indledning om valgsystemets udvikling tabeller med absolutte og procentuelle fordelinger af stemmer og mandater siden det første valg i det pågældende land, hvor det giver mening af lave sådanne opstillinger. I nogle tilfælde gives også enk. andre oplysninger.

Det angives, at det er af hensyn til sammenligneligheden, at der kun er medtaget nuværende industrilande. Industrialiseringsprocessen er imidlertid forløbet meget forskelligt i de 23 lande, og der savnes derfor oplysninger, der ved sammenligning af valgdata gør det muligt at tage hensyn til forskelle i industrialiseringsgrad på et givet tidspunkt eller i en given periode.

Tabelmaterialet udgør langt den største del af denne håndbog. Ønsker man mere udførlige indføringer i europæiske landes valgsystemer, må man gå til et andet af de 3 værker, nemlig D. Nohlen (ed.): *Die Wahl der Parlamente: Europa* (Berlin, 1969), der især lægger vægt herpå. Nohlens koncentration om europæiske systemer muliggør inddragelse af langt flere lande i denne verdensdel, men til gengæld er der færre valgstatistiske oplysninger. Den tredje af håndbøgerne, Stein Rokkan & Jean Meyriat (eds.): *International Guide to Electoral Statistics, Vol. I: National Elections in Western Europe* (Haag, 1969), lægger i modsætning til de 2 andre betydelig vægt på de bibliografiske oplysninger, samtidig med at den har en hel del valgstatistik. De tre håndbøger er altså forskellige i deres anlæg, og det tjener intet formål at sammenligne dem direkte. Men det bør fremhæves, at tidsserierne hos Mackie & Rose er længere end hos de to andre. Det skyldes ikke blot, at de dækker valgene i perioden 1969–72, men også at de normalt er gået længere bagud i tid. Herved er de imidlertid kommet i berøring med den dårligere del af valgstatistikken, og derfor er fordelene herved måske til at overse.